

پایدارسازی اجتماعی - کالبدی پیراشهر مشهد با رویکرد توانمندسازی اجتماعات محلی

پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۸/۱۴

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۰۸

صفحات: ۱۲۸-۱۱۳

سید مهدی موسی کاظمی؛ دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
اسماعیل علی اکبری؛ استاد گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
مصطفی طالشی؛ استاد گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
محمد مهدی مروج الشریعه؛ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

رشد فزاینده شهرنشینی همراه با گسترش فضای پیراشهری در کلان‌شهرهای ایران از مهم‌ترین دغدغه‌های برنامه ریزان و مدیریت‌های رسمی شهر و مدیران ملی است. از سوی دیگر ساماندهی ساکنین بافت‌های ناکارآمد در فضاهای پیراشهری با محوریت مشارکت همه‌جانبه آنان مبتنی بر توانمندسازی اجتماعات محلی، یکی از روش‌های برون‌رفت از ناپایداری اجتماعی-کالبدی فضای پیراشهری در کلان‌شهرها بشمار می‌رود. هدف این پژوهش سنجش میزان تأثیرگذاری توانمندسازی اجتماعات محلی و ساکنین بافت‌های ناکارآمد کلان‌شهر مشهد در پایداری اجتماعی-کالبدی شهرک شهید باهنر از منظر مشارکت‌پذیری مردمی می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و از نوع کاربردی و ابزار گردآوری داده‌ها علاوه بر پرسشنامه، مشاهدات عینی و کشفیات حقیقی پژوهشگر می‌باشد. داده‌های پژوهش نیز با استفاده از آزمون t تک متغیره، ANOVA و همبستگی پیرسون آزمون شدند. جامعه آماری پژوهش شامل ۳۳۹۳۷ نفر ساکنین شهرک شهید باهنر است. به منظور گردآوری داده‌ها، از روش نمونه‌گیری تصادفی، از ۳۷۹ نفر از ساکنین نظرسنجی به عمل آمده است. نتایج وجود رابطه معنادار بین متغیرها را ثابت نموده و تأثیر متغیر توانمندسازی و پایداری را تأیید می‌نماید. همچنین با توجه به بتای استاندارد به دست آمده سهم و نقش اعتماد اجتماعی در تبیین متغیرهای پایداری بسیار بیشتر از سایر متغیرهای توانمندسازی می‌باشد. در نتیجه یکی از ابزارهای مدیریت شهری برای ایجاد پایداری اجتماعی و کالبدی فضاهای پیراشهری، توانمندسازی ساکنین این فضاها می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: توانمندسازی، پایداری اجتماعی-کالبدی، مشارکت‌پذیری، فضای پیراشهری، مشهد.

E- Mail: moosa_ka@pnu.ac.ir

نحوه ارجاع به مقاله:

موسی کاظمی، سید مهدی، علی اکبری، اسماعیل، طالشی، مصطفی، مروج الشریعه، محمد مهدی. ۱۴۰۲. پایدارسازی اجتماعی - کالبدی پیراشهر مشهد با رویکرد توانمندسازی اجتماعات محلی. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. (۹): ۱۲۸-۱۱۳.

در دهه‌های اخیر شاهد آن هستیم که در بسیاری از شهرهای بزرگ، با توجه به تفاوت‌های گسترده در سطوح زندگی میان گروه‌های مختلف، مناطقی کاملاً متفاوت از لحاظ پایداری به‌ویژه پایداری اجتماعی به وجود آمده است که پیدایش محله‌های ناکارآمد گواه مناسبی بر این امر می‌باشد (محکی و همکاران، ۲۲:۱۳۹۶). توسعه بی‌حدومرز شهرهای بزرگ و مشکلات روزافزون ناشی از آن، چاره‌ای جز توجه به استراتژی محله محوری مبتنی بر مشارکت ساکنین محله‌ها در اداره و مدیریت محله‌های شهری باقی نگذاشته است (بهزادپور، کربلایی حسینی غیاثوند و منتظر، ۱۸۱:۱۳۹۸). پایداری، نگرشی است که از تغییر نگاه انسان به جهان متولد شده و یکی از عوامل پیگیری توسعه پایدار، سیستم طراحی شهری و برنامه‌ریزی است (موسی و بدری‌بنام، ۲۴:۱۳۹۰) که به‌عنوان یک پارادایم و الگوی فکری غالب، زندگی انسان و محیط طبیعی و مصنوع پیرامون او را تحت تأثیر قرار داده است (صادقی و همکاران، ۱۸:۱۳۹۷). اصلی‌ترین هدف جامعه پایدار، توجه به توسعه کیفی زندگی شهروندان است تا از آن طریق بتوان زمینه رشد و دستیابی به اهداف پایداری را در شهرها به وجود آورد (احقر و ملک حسینی، ۱۰۸:۱۳۹۸). توسعه پایدار کوچک‌ترین پاره شهری، توسعه پایدار محله‌ای است. توسعه پایدار در مقیاس محله به معنای ارتقای کیفیت زندگی در آن، شامل همه ویژگی‌ها و اجزای زیست‌محیطی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بدون ایجاد مانعی برای نسل‌های آینده است (شکری فیروزجاه، دیوسالار و جهانی، ۳۱:۱۴۰۰). محله‌های پایدار دارای هویتی منحصر به فرد بوده و در صورت فراهم بودن شرایط، سکونت شاد و سرزنده برای اجتماعات محلی فراهم می‌کند (کاظمیان و همکاران، ۸:۱۳۹۰). همچنین با توجه به اینکه محله‌ها به‌ویژه ابعاد انسانی آن‌ها، مبنای سازنده شهرها هستند، برنامه‌ریزی و طراحی صحیح در مقیاس محله بر زندگی ساکنین محله و شهر و پایداری اجتماعی و کالبدی آن‌ها تأثیر خواهد گذاشت (بهزادپور، کربلایی حسینی - غیاثوند و منتظر، ۱۸۱:۱۳۹۸).

از سوی دیگر یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار، همانا پایداری اجتماعی است که به دلیل ماهیت خود کمتر مورد توجه محققان قرار گرفته است (کربلایی حسینی غیاثوند و منتظر، ۱۱۹:۱۳۹۷). پایداری اجتماعی شامل توسعه‌ای اجتماعی است که با سیر تکامل جامعه مدنی سازگار باشد و محیطی را ایجاد نماید که برای زندگی مشترک گروه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی مفید باشد و همزمان اتحاد اجتماعی را با پیشرفت در کیفیت زندگی تمام بخش‌های جامعه، ارتقا دهد (یعقوبی و رضاخانی، ۲۲۰:۱۴۰۰). در بررسی مفهوم پایداری اجتماعی مشاهده می‌شود که این بعد می‌تواند به‌عنوان یک موقعیت، پایگاهی از بهترین عملکرد، رویکردی سیستمی و پیچیده و یا به‌عنوان یک فرآیند مورد بررسی قرار گیرد (فرح‌بخش دقیق و محمدی، ۹:۱۴۰۰). به‌طور کلی پایداری اجتماعی یک مفهوم چندبعدی است. این بعد از پایداری با چندین موضوع اجتماعی مانند نابرابری، جابجایی و کیفیت پایین زیست‌پذیری سروکار دارد (Marta & Giulia, 2020). در واقع با توجه به مفهوم بسیار گسترده و پیچیده پایداری اجتماعی؛ اما باید توجه داشت که این موضوع عموماً به‌عنوان «حفظ یا بهبود رفاه مردم در این نسل و نسل‌های آینده» تعریف می‌شود (Janssen, Daamen & Verdass, 2021:2). به‌طور کلی هدف اصلی پایداری اجتماعی این است که نسل‌های آینده دسترسی یکسان و یا بیشتری به منابع اجتماعی نسبت به نسل کنونی داشته باشند (زنکنه، بنی‌اسد و خاوری، ۱۱۴:۱۳۹۹). از نظر کالبدی نیز، توسعه پایدار شهری یعنی تغییراتی که در کاربری زمین و سطوح تراکم به‌منظور رفع نیازهای ساکنان شهر درزمینهٔ مسکن، حمل‌ونقل و اوقات فراغت به عمل می‌آید تا در طول زمان، شهر را از نظر زیست‌محیطی، قابل سکونت و زندگی را،

از نظر اقتصادی بادوام و از نظر اجتماعی نیز همبسته و هماهنگ نگه دارد (برزگر و همکاران، ۱۳۹۷:۱۶۴). همچنین پایداری کالبدی به دنبال ارتقای کیفیت فیزیکی سکونتگاه‌های انسانی و محیط‌های زندگی و کار تمام مردم به‌ویژه قشرهای ضعیف مردم، در مسیر رسیدن به پایداری است. این دیدگاه بر حفاظت، نوسازی و نگهداری از ساختمان‌ها و کالبد شهرها، بناهای تاریخی، فضاهای باز، مناظر، حمل‌ونقل پایدار، انرژی پایدار، الگوهای زیستی و فرم کالبدی شهر تأکید می‌کند (عزیزی، ۱۳۸۴:۳۵). ساختار نامناسب فیزیکی و کالبدی شهری و معضلات اجتماعی برای توسعه یکپارچه از اثرات منفی گسترش بافت‌های متنوع همچون تاریخی، فرسوده، ناهمگون و ناکارآمد می‌باشد (بزی، کیانی و صفرزائی، ۱۳۹۶:۱۲۸) که راه‌حل و برخورد مناسب با این پدیده نیز به‌عنوان یک قاعده کلی و یک الزام عدالت اجتماعی و کیفیت توسعه، مستلزم نوعی پایداری اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی ساکنین و اجتماعات محله به‌ویژه محله‌های واقع در فضای پیراشهری کلان‌شهرها می‌باشد (هادی‌زاده‌بزاز، ۱۳۸۲:۱۲۸).

توانمندسازی شیوه‌ای برای ارتقای شرایط اجتماع محلی از راه گسترش و به‌کارگیری ظرفیت موجود است (اقتصاد، اسماعیلی و محمدی، ۱۴۰۱:۱۸۶). اگرچه توانمندسازی یک کلمه کلیدی است که اغلب در مطالعات نگرش ساکنین ذکر شده است، شبکه ارتباطی این مفهوم و درک عوامل مؤثر بر توانمندسازی و عواملی که توانمندسازی درازای آن تأثیر می‌گذارد، بسیار مهم است (Aleshinloye et al. 2021: 1). در حقیقت توانمندسازی برنامه حل مسئله‌ای از درون بر پایه توسعه اجتماعات محلی است؛ به‌نحوی که الگوهایی از توسعه درون‌زای محلی شکل گرفته که می‌تواند به سایر اجتماعات تعمیم داده شود که طرح‌های توانمندسازی دارای وجوهی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و کالبدی هستند (پورموسوی و معصومی، ۱۳۸۹:۳۷).

فضای پیراشهری که گاهی به آن حاشیه شهری هم اطلاق می‌شود، به‌عنوان یکی از پیامدهای ناشی از توسعه فیزیکی نامتوازن توأم با نادیده گرفتن مؤلفه‌های تعادل اجتماعی-اقتصادی در شهرها، چالشی سنگین فراراه پایداری اجتماعی-کالبدی محسوب می‌شود (رفیعی، خطیبی و داوودپور، ۱۳۹۹:۵۰). مطالعه بر روی نواحی پیراشهری در نیمه پایانی قرن بیستم به دلیل سرعتی که در سراسر جهان به دست آورد و تأثیری که شهرنشینی و الگوهای کلی سکونت بر پایداری و توسعه اجتماعی دارند، توجه را به خود جلب کرد (Carrilho & Trindade, 2022:1). در سال ۱۹۶۵ مورتیمور ویلسون نواحی پیرامون شهر کانو در نیجریه را به‌عنوان نواحی پیراشهری تعریف می‌کند زیرا ویژگی‌های تراکمی این ناحیه، آن را از نواحی پسرکانه روستایی کم تراکم و بافت متراکم شهری تفکیک می‌کند (مسلمی و همکاران، ۱۴۰۱:۹۱). از یک چشم‌انداز اروپایی، نواحی پیراشهری غالباً به‌عنوان نواحی مختلط تحت نفوذ شهر، اما با مورفولوژی و ریخت‌شناسی روستایی، در نظر گرفته می‌شوند (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹:۳۴). ویژگی عمده این دسته مکان‌ها عبارت‌اند از افزایش روزافزون تراکم جمعیت غنی از خانه‌های روستایی، آلونک‌نشینی کم، منابع متعدد درآمد، فقدان مقررات، وجود مجادله بر حقوق تصرف زمین، تغییر ناهماهنگ زمین‌های کشاورزی به مسکونی، آلودگی و مسائل زیست‌محیطی، بهره‌برداری شدید از منابع، پویایی اقتصادی بالا و ضعف یا فقدان خدمات، هم‌جوار با شهر، وجود ارزش‌های روستایی و سنت، هم‌جواری با بزرگراه‌ها، توسعه صنعتی و تجاری شدن و تغییر فعالیت کشاورزی (برک‌پور، اسدی و بصیرت، ۱۳۹۰:۲۰). پیراشهرنشینی نیز طیفی از نواحی روستایی تازه شهری شده را دربرمی‌گیرد که از دو منظر مورد توجه است. از منظر کیفی به معنای رشد سبک زندگی شهری در نواحی روستایی و از منظر کمی نمایانگر گسترش

زیرساخت‌های شهری و افزایش مستمر جمعیت می‌باشد (دانشپور، صرافی و آشنایی، ۱۳۹۵: ۱۱) که حتی با جذب جمعیت به آستانه تعریف شهر نزدیک می‌شوند و ظرف مدت کوتاهی، به‌عنوان شهرهایی نوظهور با سابقه روستایی سر برمی‌آورند، بدین ترتیب پیراشهر به فضایی منفک و منفصل از شهر اما تحت تأثیر روند شهرنشینی اشاره دارد که به‌عنوان ناحیه گذار بین شهر و پسرکانه روستایی‌اش توصیف می‌شود (فاضل‌نیا و نسیمی، ۱۳۸۰: ۱۷۸)؛ بنابراین لازم است نگاهی فراتر از تقسیمات مرسوم شهر و روستا به قلمرو جدیدی داشته باشیم که پیراشهر نامیده شده است و ویژگی اصلی آن این است که نسبت به تغییرات مداوم و تحولات ثابت نیست، بلکه در جریان شتاب و گذار است (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۵). فضاها پیراشهری نیز به‌عنوان بخشی از بافت شهری بزرگ‌تر، به قلمرو حکمرانی رسمی شهری تعلق دارند درحالی‌که به‌طور هم‌زمان دارای سیستم‌های حکومتی خود هستند (Sanchez, 2022: 1) بنابراین راهبرد توانمندسازی نیز مناسب‌ترین راه‌حل در ساماندهی حاشیه‌نشینی و پیراشهری است (صرافی، ۱۳۸۲: ۲۷۱). گسست ساکنین بافت‌های پیراشهری از جامعه شهری و عدم تعلق شهروندی مانع مشارکت توسعه‌ای مردم این مناطق نیز می‌شود (محسنی، ۱۳۸۹: ۱۴۸). در تهران حدود ۶۰ درصد از مردم اصلاً نامی از شورا یاری محله نشنیده و نقش و وظایف این شورا را نمی‌شناسند (کلانتری، ۱۳۹۶: ۱۶۳). بنابراین باید به نکته ارجحیت مسئله همکاری داوطلبانه ساکنین محله بر میزان کمیت مشارکت آنان در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در مدیریت محله توجه کرد، بنابراین اگر نهادسازی‌های جدید در راستای افزایش مشارکت ساکنین محله‌ها در تصمیم‌سازی‌ها نباشد عملاً نقش مجری اوامر مدیریت‌های رسمی شهر (شهرداری‌ها) را ایفا خواهند کرد به همین دلیل مدل شورایی‌های محله از کارایی لازم در توسعه مشارکت‌پذیری مردمی در پایداری اجتماعی-کالبدی محله‌ها برخوردار نگردیده و نتوانسته‌اند نقش خود را در توانمندسازی ساکنین محله ایفا نمایند (کلانتری، ۱۳۹۶: ۱۶۷).

در محله‌های شهید باهنر و شهید بسکابادی به دلیل مهاجرت‌پذیری شهر مشهد با وجود تنوع قومیت، مذهب، آداب و رسوم و رفتار اجتماعی و گویش، میزان آمادگی و مشارکت‌پذیری ساکنین محله‌های یادشده از نظر ساماندهی و انسجام‌بخشی اجتماعات محلی قابل توجه است. بخشی از توفیقات ناشی از اجرای راهبردهای مؤثر و کارآمد در جهت نیل به پایداری اجتماعی-کالبدی و پویایی در مسیر توسعه به دلیل جامعیت مؤلفه‌های متنوع قلمرو پژوهش به‌عنوان یک الگو در سایر محله‌های واقع در فضای پیراشهری بقیه کلان‌شهرهای ایران قابل تسری است. ارزیابی اهمیت و نقش کاربردی نهادهای واسط مردمی (دفاتر تسهیلگری که خود از جلوه‌های بارز مشارکت مردمی است) در توسعه مفاهیم ذهنی و عینیت بخشیدن به ارزش توانمندسازی اجتماعات محلی برای نیل به اهداف پایداری اجتماعی در فضای پیراشهری قلمرو تحقیق از مهم‌ترین دلایل بررسی این موضوع در کلانشهر مشهد می‌باشد.

نقش توانمندسازی اجتماعات محلی به‌ویژه ساکنین فضاها پیراشهری در دستیابی به پایداری اجتماعی-کالبدی شاخص برجسته این پژوهش است. گرچه برخی تحقیقات گذشته ارتباط میان توانمندسازی و توسعه پایدار را موردبررسی قرار داده‌اند، اما غالب آن‌ها بر مفهوم پایداری اجتماعی-کالبدی با رویکرد مشارکت‌پذیری تأکید نکرده و علاوه بر آن مؤلفه‌های پایداری اجتماعی-کالبدی و توانمندسازی را هم‌زمان با یکدیگر ارزیابی نکرده‌اند؛ بنابراین مطالعه حاضر تلاش دارد تا این رویکرد جدید را تکمیل نموده و هدف اساسی این پژوهش را که سنجش میزان تأثیرگذاری توانمندسازی اجتماعات محلی در پایداری اجتماعی-کالبدی محله‌های یادشده می‌باشد از منظر مشارکت‌پذیری مردمی بررسی نماید.

جدول ۱. پیشینه پژوهش در خصوص پایداری اجتماعی

ردیف	نام محقق	سال	عنوان تحقیق	نتیجه
۱	ناصری منش و همکاران	۱۴۰۱	ارزیابی سطح پایداری کالبدی-فضایی سکونتگاه‌های پیراشهری مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان اردبیل	نتایج نشان می‌دهد که بیشتر روستاهای محدوده مورد مطالعه به لحاظ وضعیت پایداری کالبدی-فضایی در سطح پایینی قرار دارند. در واقع عوامل و نیروهای بیرونی و سپس درونی زمینه‌های تخریب پوشش گیاهی، تغییرات کاربری زمین و در نهایت ناپایداری کالبدی-فضایی را فراهم ساخته است.
۲	عطایی، افراخته و جوان	۱۴۰۰	سنجش پایداری عرصه‌های پیراشهری با تأکید بر نقش مدیریت روستایی مطالعه موردی: بخش کهریزک	بین بعد کالبدی-فیزیکی با ابعاد اجتماعی و زیست محیطی نیز رابطه مستقیمی مشاهده می‌شود. همچنین رتبه‌بندی ابعاد پایداری نشان داد که بعد کالبدی-فضایی نسبت به سایر ابعاد در بالاترین سطح و بعد اقتصادی در پایین‌ترین سطح قرار گرفته است.
۳	زنگنه و همکاران	۱۳۹۹	بررسی پایداری اجتماعی در شهرک‌های جدید نمونه موردی: شهرک مهرگان در مشهد	بر اساس یافته‌ها به ترتیب شاخص‌های سرمایه اجتماعی، رضایت از مسکن، عدالت فضایی بیشترین تأثیر و در اولویت بعدی، حس تعلق، مشارکت اجتماعی و هویت در پایداری اجتماعی شهرک مهرگان تأثیر کمتری داشته‌اند و در مجموع پایداری اجتماعی در محدوده مورد مطالعه در وضعیت مطلوبی نیست.
۴	نظم فر و همکاران	۱۳۹۷	بررسی و سنجش پایداری اجتماعی شهری با استفاده از مدل کوپراس و نرم‌افزار Lisrel، مطالعه موردی: شهر اردبیل	نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌های مشارکت، تعلق مکانی و عوامل محیطی بیشترین سطح معناداری و شاخص‌های عدالت فضایی و سرزندگی، کمترین معنی‌داری را با پایداری اجتماعی، برقرار می‌کند.
۵	مافی و عبدالله زاده	۱۳۹۶	ارزیابی پایداری اجتماعی کلانشهر مشهد	بر پایه یافته‌های پژوهش، شاخص‌های پایداری اجتماعی در چارچوب مدل ویکور نشان می‌دهد که مناطق ۱ و ۹ در محدود مورد مطالعه، بالاترین و مطلوب‌ترین شرایط را از نظر پایداری اجتماعی و مناطق ۳ و ۱۱، نامطلوب‌ترین شرایط را دارا هستند.
۶	راکعی بناب و همکاران	۱۳۹۶	تبیین جامعه‌شناختی پایداری اجتماعی در محلات تبریز	به این نتیجه دست یافته‌اند که مؤلفه‌های سلامت شهری، رضایت از مسکن و مدیریت شهری با پایداری اجتماعی رابط مستقیم دارند.
۷	جیمی جوور و ایبان دیازپارا	۲۰۲۲	شهر برای کیست؟ گردشگری بیش از حد، مهاجرت سبک زندگی و پایداری اجتماعی	تجزیه و تحلیل داده‌های کمی (آمار جمعیتی، مسکن و گردشگری) و تحلیل‌های تحقیقات کیفی (مصاحبه) نشان می‌دهد که چگونه گردشگری به تغییر شکل مناطق شهری تاریخی کمک می‌کند و از نظر اجتماعی ناپایدار می‌شود، زیرا به تدریج جوامع محلی را حذف می‌کند.
۸	تایماز لاریمیان	۲۰۱۹	اندازه‌گیری پایداری اجتماعی شهری: توسعه مقیاس و اعتبار	این مقاله از داده‌های جمع‌آوری شده از پرسشنامه خانواده در نمونه‌ای متشکل از ۲۵۱ پاسخ‌دهنده از پنج محله مطالعه موردی شهر Dunedin، نیوزیلند استفاده می‌کند. این مطالعه شواهد جدیدی در مورد اهمیت بهبود کیفیت طراحی محله و رابطه مثبت و معنادار آن با ابعاد مختلف پایداری اجتماعی و پایداری اجتماعی کلی ارائه می‌دهد.
۹	گنزالز گارسیا و همکاران	۲۰۱۸	ارزیابی پایداری شهرهای اسپانیا با در نظر گرفتن شاخص‌های زیست محیطی و اجتماعی-اقتصادی	در این پژوهش که پایداری شهرهای اسپانیا با توجه به شاخص‌های زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی ارزیابی شده، خاطر نشان شده است که در جهت پایداری شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی، باید تلاش‌های بیشتری صورت پذیرد.
۱۰	ژنگ و همکاران	۲۰۱۶	پایداری محله در بازسازی شهری: یک چارچوب ارزیابی	چارچوبی برای ارزیابی پایداری محله به منظور حمایت از تصمیم‌گیری در مورد تمدید شهرها در شهرهای با تراکم بالا مانند هنگ کنگ پیشنهاد نموده‌اند. این چارچوب شامل دو جزء است: (۱) پایداری و شرایط ساختمان و (۲) ماتریس تصمیم‌گیری برای استراتژی‌های بازسازی شهری است و در واقع یک مطالعه موردی برای نشان دادن چگونگی استفاده از این چارچوب در فرآیند تصمیم‌گیری پروژه‌های بازسازی شهری می‌باشد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد. اطلاعات موردنیاز در این پژوهش به دو روش مطالعه اسنادی و بررسی میدانی به‌ویژه مشاهدات و کشفیات عینی محقق و همچنین مصاحبه، تکمیل پرسشنامه و تنظیم مدارک و اسناد صوتی و تصویری گردآوری شده است. جامعه آماری این تحقیق جمعیت ساکن در محله‌های شهید باهنر و شهید بسکابادی است. نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۹ نفر محاسبه شده است. روش نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شده است. جهت ارزیابی روابط بین متغیرها و استنتاج نتایج برای آمار استنباطی از روش ضریب همبستگی پیرسون، آزمون t تک متغیره و ANOVA و از نرم‌افزارهایی چون SPSS، EXCEL به‌صورت گسترده نیز استفاده شده است.

جدول ۲. متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش

متغیر وابسته	متغیر وابسته	متغیر مستقل
پایداری اجتماعی	پایداری کالبدی	توانمندسازی
اعتماد اجتماعی		۱. روان‌شناختی
مشارکت اجتماعی		امیدواری
تعامل اجتماعی	دسترسی و شبکه معابر	رضایت از زندگی
تعلق مکانی	کیفیت فیزیکی بنا	ارزشمند بودن
احساس امنیت	قابلیت دسترسی به خدمات	موفقیت
رضایت سکونتی	ترکیب و تنوع کاربری‌ها	تصمیم‌گیری
برابری اجتماعی		اعتماد به نفس
		استقلال عمل
		۲. اجتماعی
		تحرك و جابجایی
		اعتماد اجتماعی
		۳. اقتصادی
		پس‌انداز
		درآمد
		دسترسی به کمک‌های مالی دیگران
		دسترسی به اعتبارات
		۴. سیاسی
		مشارکت سیاسی
		احساس تبعیض

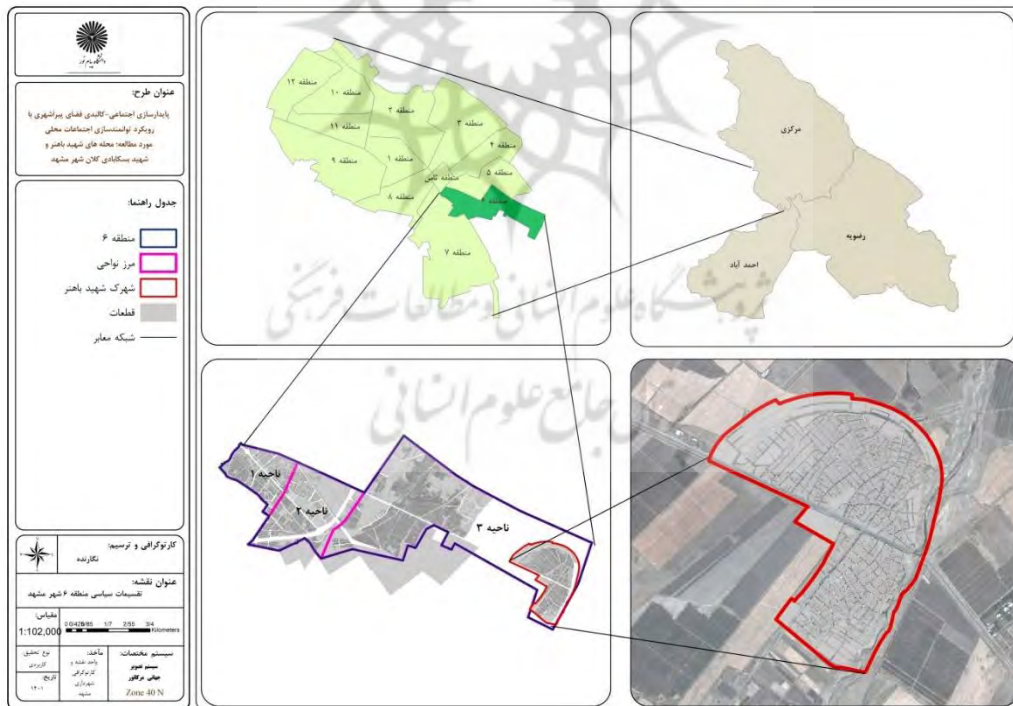
مأخذ: پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲. داوودپور و نیک‌نیا، ۱۳۹۰: ۴۸. نصرت‌پور، ۱۳۹۷.

جهت بررسی پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردیده که طبق این آزمون شاخص آلفای کرونباخ ۰/۷۳ به دست آمده است.

جدول ۳. ضرایب آلفای کرونباخ پرسننامه

متغیرها	مقدار آلفا
توانمندسازی	۰/۸۱۴
پایداری کالبدی	۰/۷۷۲
پایداری اجتماعی	۰/۸۲۳
کل	۰/۷۳۱

شهرک شهید باهنر واقع در ناحیه ۳ منطقه ۶ شهرداری مشهد با مساحت ۲۲۷ هکتار است و طبق آمار سال ۱۳۹۵، بالغ بر ۳۳/۹۳۷ نفر جمعیت در این محله ساکن هستند. محدوده مورد مطالعه به صورت منفصل از بافت شهری به لحاظ الگو و ترکیب بافت به صورت ارگانیک شکل گرفته است و به عنوان سکونتگاه اسکان غیررسمی در فضای پیراشهری مشهد شناخته می شود. این محله از شمال به اراضی زراعی آستان قدس در امتداد جاده میامی، از غرب به شهرک شهید رجایی، از جنوب به شهرک طرق و از شرق به کال طرق، نیروگاه شریعتی و روستای سالارآباد و جاده سرخس محدود شده است. در ارتباط با ویژگی خاص محدوده مکانی تحقیق، ضروری است به نقش آستان قدس رضوی که مالک حدود ۷۰ درصد از عرصه کل شهر مشهد (به عنوان یک ویژگی منحصر به فرد شهری) می باشد نیز اشاره شود. در همین راستا نوع نگاه، سیاست ها و برنامه های آستان قدس به عرصه کلی شهر و به ویژه فضای پیراشهری آن که واجد بافت های متنوعی است قابل بررسی و تجزیه و تحلیل می باشد.

شکل ۱. نقشه موقعیت شهرک شهید باهنر

یافته‌های پژوهش

در نمونه مورد بررسی تعداد کل پاسخ‌دهندگان ۳۷۹ نفر است که از این تعداد، ۴۰/۹ درصد از پاسخ‌دهندگان زن و ۵۹/۱ درصد از آن‌ها مرد می‌باشند. به علاوه، ۷۳/۶ درصد در مقطع دیپلم و کمتر از ۱۵ درصد بی‌سواد می‌باشند. همچنین بیشتر پاسخ‌دهندگان (۸۲/۳ درصد) از لحاظ مدت زمان سکونت در محدوده، بیش از ده سال در منطقه ساکن بودند و از بعد سنی بیشترین میزان پاسخگویان مربوط به رنج سنی ۲۰ تا ۳۰ سال می‌باشد (۴۲/۵ درصد) و از لحاظ وضعیت تأهل بیشترین میزان پاسخ‌دهندگان را افراد متأهل با ۶۷/۸ درصد به خود اختصاص داده‌اند.

اقدامات میدانی در خصوص توانمندسازی ساکنین

با توجه به توانمندسازی ساکنین شهرک شهید باهنر با رویکرد مشارکت‌پذیری، اقداماتی از طریق دفتر تسهیلگری محله با مشارکت ساکنین شکل گرفته است و در همین راستا سازمان‌دهی آنان را جهت نیل به اهداف پایدارسازی اجتماعی - کالبدی محله مورد توجه قرار داده و نهایتاً نتایج این فرآیند اقدامات زیر می‌باشد:

۱. استفاده از توان بالای مشارکتی ساکنان محله‌ها در اجرای طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی از جمله ساماندهی بافت‌های فرسوده و بهسازی محله‌ها.

۲. ارتقای انسجام اجتماعی ساکنان محله‌ها که منجر به تقویت سرمایه و اعتماد اجتماعی محله‌ها می‌گردد.

۳. افزایش توان اقتصادی ساکنان محله‌ها از طریق ایجاد مشاغل متناسب با فعالیت‌های نهادینه شده.

۴. برگزاری کارگاه‌های آموزشی با اعضای شورا و معتمدین و نخبگان محله به منظور بهره‌گیری از نظرات ساکنین در تصمیم‌گیری‌ها به منظور ارتقای سطح اعتماد مردم به برنامه‌های مدیریت شهری.

۵. رونق بخشیدن به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌آموزی گسترش فعالیت‌های قالی‌بافی، گلیم‌بافی، خیاطی و ... به‌عنوان هنر و فن ساکنین محلات از طریق برگزاری کلاس‌های مهارتی و کارگاه‌های آموزشی.

۶. بهبود شرایط کالبدی محله از طریق بهسازی و نوسازی شبکه معابر.

۷. افزایش تعلق مکانی از طریق ایجاد سهولت در پایداری مالکیت واحدهای ساختمانی در ضوابط اداری (سنددار نمودن واحدها و اخذ پروانه‌های ساخت و ساز از مراجع ذی‌ربط).

۸. ارتقای پایدارسازی اجتماعی از طریق مشارکت ساکنین محله جهت برگزاری بزرگداشت‌ها و مناسبت‌های مختلف.

۹. ایجاد فرصت‌های مناسب اجتماعی با رویکرد توانمندسازی از طریق فعال نمودن معرفی سمن‌ها و NGOها در سطح محله.

۱۰. گسترش و تقویت نهادهای واسط مردمی بین ساکنین محله و مسئولین شهری از طریق فعال نمودن شورای محله.

۱۱. برگزاری کارگاه‌های اطلاع‌رسانی و مشاوره‌ای در خصوص برون‌رفت از مشکلات محله بین گروه‌های مختلف ساکن در محله با محوریت دفتر تسهیلگری.

۱۲. شناسایی نیازها و مسائل محله هدف براساس اهمیت، اولویت و فوریت با مشارکت‌پذیری ساکنین محله به‌ویژه نخبگان و فرهیختگان محله.

۱۳. مستندسازی روند مشارکت محلی جهت شناسایی موانع موجود و ثبت تجارب توانمندسازی فردی و جمعی به منظور بهینه‌سازی اقدامات بعدی جهت بهبود کیفیت زندگی ساکنین محله.

۱۴. حضور نمایندگان مدیریت شهری و شهرداری‌ها در جلسات کارگروه‌های مشارکتی محله برای توافق جمعی و اتخاذ تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات مشترک (گزارش سند توسعه محله‌های شهید باهنر و شهید بسکابادی، ۱۴۰۱). در این بخش، از آزمون t تک متغیره جهت بررسی این مهم که "آیا عوامل و متغیرهای پایداری اجتماعی و کالبدی در توانمندسازی اجتماعات محلی تأثیرگذار هستند یا خیر" استفاده شده است. این آزمون میانگین نمره متغیر موردنظر را با عدد مناسبی مقایسه می‌کند. در اینجا با توجه به پاسخ‌های سؤالات که از طیف لیکرت ۵ تایی هستند، حد وسط پاسخ‌ها عدد ۳ است، بنابراین متغیر موردنظر را با عدد ۳ مقایسه می‌نماییم. متغیرهای موردبررسی عبارت‌اند از: اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی، تعلق مکانی، احساس امنیت، رضایت سکونتی، برابری اجتماعی، دسترسی و شبکه معابر، کیفیت فیزیکی بنا، قابلیت دسترسی به خدمات و ترکیب و تنوع کاربری‌ها.

جدول ۴. بررسی مؤلفه‌های پایداری کالبدی و اجتماعی

عدد آزمون = ۳						مؤلفه‌های پایداری کالبدی و اجتماعی
فاصله اطمینان ۹۵ درصدی اختلاف		میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	t آماره	
کران بالا	کران پایین					
۱۱۵/۹۴۳۹	۱۰۸/۹۱۳۳	۱۱۵/۴۲۸۶	۰/۰۰۰	۳۷۹	۶۴/۹۹۷	

مقدار سطح معنی‌داری در مورد میزان تأثیرگذاری عوامل پایداری اجتماعی و کالبدی در اجتماعات محلی برابر با ۰/۰۰۰ و از ۰/۰۵ کمتر است، همچنین مقدار آماره t برابر با ۶۴/۹۹۷ و مثبت است و میانگین میزان تأثیرگذاری عوامل پایداری اجتماعی و کالبدی بر میزان توانمندسازی اجتماعی محلی برابر ۱۱۵/۴۲۸۶ و از حد متوسط عدد ۳ بیشتر است، بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت:

مؤلفه‌های پایداری اجتماعی و کالبدی نظیر اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی، تعلق مکانی، احساس امنیت، رضایت سکونتی، برابری اجتماعی، دسترسی و شبکه معابر، کیفیت فیزیکی بنا، قابلیت دسترسی به خدمات و ترکیب و تنوع کاربری‌ها در پایداری اجتماعات محلی تأثیرگذار می‌باشد.

جهت بررسی مؤلفه‌های توانمندسازی اجتماعات محلی نیز از آزمون ANOVA در محیط نرم‌افزار spss استفاده می‌شود. آزمون ANOVA یا تحلیل واریانس یک‌طرفه برای آزمون مقایسه میانگین یک متغیر کمی در بین بیش از دو گروه مستقل استفاده می‌شود. در حقیقت این آزمون تعمیم‌یافته همان آزمون T دو نمونه مستقل است و دارای همان پیش‌فرض‌ها می‌باشد و تنها تفاوت این است که میانگین متغیرهای کمی در بیش از دو گروه مستقل باهم مقایسه می‌شوند.

جدول ۵. بررسی مؤلفه‌های توانمندسازی

ANOVA						
Sig.	F	میانگین مربعات	درجه‌های آزادی	مجموع مربعات	توانمندسازی	
۰/۰۰۵	۲/۸۱۷	۰/۰۰۵	۱۰۰	۰/۵۰۰۴	Between Groups	
		۰/۰۰۰	۲۷۸	۰/۰۰۰	Within Groups	
			۳۷۸	۰/۵۰۰۴	Total	

واریانس‌های دو گروه باهم برابر هستند: H0

واریانس‌های دو گروه باهم برابر نیستند: H1

با توجه به نتایج آزمون مشخص است که سطح معناداری (sig) پایین‌تر از مقدار ۰/۰۵ است یعنی فرض H1 پذیرفته و فرض H0 رد می‌شود. بنابراین واریانس گروه‌های مستقل توانمندسازی اجتماعات محلی باهم برابر نیستند. این مهم بدان معناست که در مؤلفه توانمندسازی میان عوامل روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تفاوت معناداری وجود دارد. اکنون پس از مشخص شدن وضعیت مؤلفه‌های پایداری اجتماعی-کالبدی و توانمندسازی به تأثیر و روابط مؤلفه‌ها در محله نیز می‌پردازیم.

برای بررسی نرمال بودن متغیرها از روش کلموگروف-اسمیرنوف استفاده شده است که به دلیل بالا بودن میزان سطح معناداری از ۰/۰۵ فرض نرمال بودن توزیع متغیرها تأیید می‌گردد.

در ادامه به بررسی همبستگی بین متغیر وابسته (پایداری کالبدی - اجتماعی) و مستقل (توانمندسازی) می‌پردازیم. ضریب همبستگی ارتباط بین دو متغیر را نشان می‌دهد. این ضریب ابزاری است آماری که به وسیله آن می‌توان درجه‌ای را که یک متغیر به متغیر دیگر مرتبط است اندازه‌گیری کرد. در رابطه مستقیم اندازه عددی به دست آمده برای این ضریب بین -۱ تا +۱ می‌باشد که به کمک آن می‌توان درجه‌ای را که دو متغیر با یکدیگر در ارتباط هستند نشان داد. در صورتی که عدد همبستگی بین صفر تا +۱ باشد نوع رابطه را رابطه مستقیم و در صورتی که عدد ضریب همبستگی بین صفر تا -۱ باشد، رابطه را از نوع معکوس می‌نامیم. در این تحقیق برای آزمون وجود همبستگی خطی مابین متغیرها از نرم‌افزار SPSS و از روش همبستگی پیرسون (مخصوص بررسی همبستگی داده‌های کمی) استفاده می‌کنیم.

جدول ۶. بررسی همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته به روش پیرسون

		روان‌شناختی	اجتماعی	اقتصادی	سیاسی	پایداری اجتماعی	پایداری کالبدی
روان‌شناختی	ضریب پیرسون	۱	۰/۱۵۱	۰/۴۲۹	۰/۳۴۶	۰/۲۸۳	۰/۱۲۴
	سطح معناداری		۰/۰۲۹	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	حجم نمونه	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹
اجتماعی	ضریب پیرسون	۰/۱۵۱	۱	۰/۳۱۸	۰/۳۷۷	۰/۴۴۳	۰/۰۵۱
	سطح معناداری	۰/۰۲۹		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۳۷	۰/۰۴۶
	حجم نمونه	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹
اقتصادی	ضریب پیرسون	۰/۴۲۹	۰/۳۱۸	۱	۰/۴۲۹	۰/۱۵۹	۰/۲۷۷
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰		۰/۰۰۰	۰/۰۲۲	۰/۰۰۰
	حجم نمونه	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹
سیاسی	ضریب پیرسون	۰/۳۴۶	۰/۳۷۷	۰/۴۲۹	۱	۰/۳۲۷	۰/۱۳۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰		۰/۰۰۰	۰/۰۴۱
	حجم نمونه	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹
پایداری اجتماعی	ضریب پیرسون	۰/۲۸۳	۰/۴۴۳	۰/۱۵۹	۰/۳۲۷	۱	۰/۱۱۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۳۷	۰/۰۲۲	۰/۰۰۰		۰/۰۹۸
	حجم نمونه	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹
پایداری کالبدی	ضریب پیرسون	۰/۱۲۴	۰/۰۵۱	۰/۲۷۷	۰/۱۳۵	۰/۱۱۵	۱
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۴۶	۰/۰۰۰	۰/۰۴۱	۰/۰۹۸	
	حجم نمونه	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹	۲۰۹

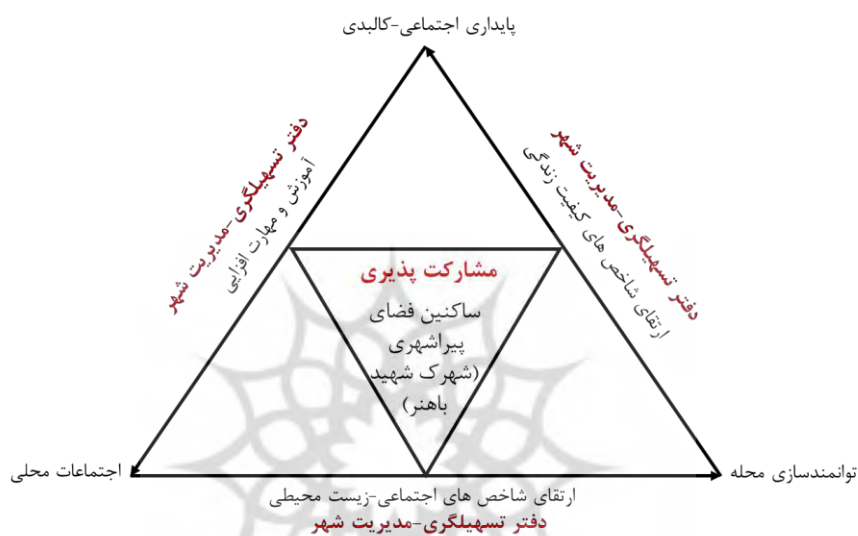
همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود مقدار سطح معناداری به‌دست‌آمده برای همه متغیرها کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد که نتایج نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم و معنی‌دار میان متغیرهاست و همان‌طور که اعداد جدول نشان می‌دهد با افزایش توانمندی، پایداری اجتماعی-کالبدی نیز افزایش می‌یابد. بنابراین دومین پیش‌شرط تحلیل رگرسیون نیز برای تمام متغیرها قرار می‌باشد و قادر خواهیم بود در ادامه تحلیل رگرسیون را برای متغیرها اجرا نموده و نتایج آن را تحلیل نماییم.

جدول ۷. ضریب رگرسیون متغیرهای وابسته پایداری و متغیرهای مستقل توانمندی

مؤلفه	ضریب غیراستاندارد		ضریب استاندارد	T	سطح معناداری
	B	خطای استاندارد	Beta		
ضریب ثابت	۰/۸۳۹	۰/۱۸۸	-	۴/۴۶۵	۰/۰۰۰
امیدواری	۰/۲۱۳	۰/۰۶۳	۰/۱۲۴	۴/۵۴۱	۰/۰۰۱
رضایت از زندگی	۰/۳۶۸	۰/۰۷۱	۰/۲۹۳	۵/۱۲۴	۰/۰۰۱
ارزشمند بودن	۰/۱۴۵	۰/۰۳۴	۰/۱۴۱	۲/۳۴۵	۰/۰۱۵
موفقیت	۰/۱۳۴	۰/۰۷۴	۰/۱۳۵	۳/۵۴۲	۰/۰۴۱
تصمیم‌گیری	۰/۱۴۵	۰/۰۹۴	۰/۱۶۸	۳/۶۴۵	۰/۰۱۴
اعتمادبه‌نفس	۰/۲۲۴	۰/۰۳۶	۰/۱۳۴	۳/۶۷۸	۰/۰۱۳
استقلال عمل	۰/۴۲۳	۰/۰۹۶	۰/۳۹۵	۲/۳۴۲	۰/۰۴۱
تحرک و جابجایی	۰/۱۲۱	۰/۰۷۶	۰/۱۵۷	۱/۶۰۰	۰/۰۱۱
اعتماد اجتماعی	۰/۳۱۵	۰/۰۶۰	۰/۴۳۳	۵/۲۵۰	۰/۰۰۱
پس‌انداز	۰/۳۲۶	۰/۰۸۴	۰/۳۱۱	۳/۶۷۴	۰/۰۱۴
درآمد	۰/۵۰۱	۰/۰۶۴	۰/۴۱۲	۵/۱۳۴	۰/۰۱۱
دسترسی به کمک‌های مالی دیگران	۰/۱۲۱	۰/۰۷۶	۰/۱۵۷	۱/۶۰۰	۰/۰۱۲
دسترسی به اعتبارات	۰/۱۵۸	۰/۰۷۳	۰/۱۸۶	۵/۲۱۲	۰/۰۳۴
مشارکت سیاسی	۰/۲۶۷	۰/۰۹۶	۰/۲۴۱	۲/۰۴۱	۰/۰۱۲
احساس تبعیض	۰/۰۹۱	۰/۰۴۴	۰/۱۵۳	۲/۰۷۲	۰/۰۴۰

با توجه به نتایج حاصل از جدول فوق تمامی مؤلفه‌های توانمندی دارای روابط معنی‌دار می‌باشند یعنی سطح معناداری به‌دست‌آمده برای کل مؤلفه‌ها در سطح اطمینان ۹۵٪ و آلفای کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد. براساس بتای استاندارد به‌دست‌آمده نیز، به ازای هر واحد تغییر در انحراف معیار اعتماد اجتماعی به اندازه ۰/۴۳۳ درصد، در انحراف معیار متغیر وابسته پایداری اجتماعی و کالبدی تغییر ایجاد می‌گردد؛ لذا سهم و نقش اعتماد اجتماعی در تبیین متغیرهای پایداری بسیار بیشتر از سایر متغیرهای توانمندی می‌باشد.

به طور کلی توانمندسازی به عنوان متغیر مستقل و پایداری اجتماعی و کالبدی به عنوان متغیر وابسته می باشند. فرضیه مربوط به آن‌ها بر وجود رابطه معنادار بین این دو متغیر و تأثیر معنادار متغیر مستقل بر متغیر وابسته استوار است. آزمون همبستگی آماری، وجود رابطه معنادار بین این دو متغیر را ثابت نموده و عدد رگرسیون به دست آمده نیز صحت خطی بودن رگرسیون و تأثیر متغیر توانمندسازی بر متغیر پایداری را تأیید می نماید. بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل آماری در تحقیق فعلی چنین می توان ادعا نمود که یکی از ابزارهایی که مدیریت شهری برای ایجاد و حفظ پایداری اجتماعی و کالبدی در فضاهای پیراشهری می توانند مورد استفاده قرار دهند، توانمندسازی ساکنین این فضاها می باشد.

شکل ۲. فرآیند پایداری اجتماعی-کالبدی

نتایج به دست آمده از پژوهش های میدانی، مشاهدات و عینیت های موجود در محله براساس شکل ۲ بیانگر این است که:

الف) فرآیند پایداری اجتماعی-کالبدی در محله های واقع در فضای پیراشهری عمیقاً مستلزم نوعی مداخله گری پیشرانان توسعه به منظور تشکیل، هدایت و راهبری و انسجام بخشی اجتماعات محلی با رویکرد توانمندسازی آنان از طریق نهادهای واسط پیشران همانند دفاتر تسهیلگری است.

ب) در راستای تحقق نسبی پایداری اجتماعی-کالبدی محله های قلمرو پژوهش با اهداف ارتقای شاخص های کیفیت زندگی، اجتماعی و زیست محیطی به وسیله آموزش های عمومی و همچنین مهارت افزایی، جز با مشارکت پذیری ساکنین محله های واقع در فضای پیراشهری تحقق نخواهد یافت.

نتیجه گیری

با توجه به هدف اصلی پژوهش (سنجش تأثیرگذاری توانمندسازی اجتماعات محلی در پایداری اجتماعی-کالبدی محله) نتایج حاصل از تحلیل های آماری و پیمایش و مشاهدات عینی محله، بیانگر آن است که مدیریت شهری با رویکرد مشارکت پذیری ساکنین محله، اقدامات زیر را در اولویت کاری خود قرار دهد:

الف) در گام نخست به منظور انسجام بخشی آگاهی‌ها، برنامه و اجرای کارگاه‌های آموزشی عمومی و مهارت افزایی را با مشارکت ساکنین محله در برنامه‌های سالیانه هدف گذاری نماید.

ب) در راستای پایداری اجتماعی محله، تشکیل، سازمان‌دهی و تقویت هسته‌های تخصصی پیشران توسعه محله (شورای فرهنگی-اجتماعی محله و ...) را با مشارکت پذیری ساکنین، اجرایی نماید.

ج) به منظور ارتقای پایداری کالبدی محله، تکمیل و اجرای پروژه‌های زیرساختی، زیست‌محیطی و اشتغال‌زایی محله با مشارکت‌پذیری ساکنین، اولویت مهم عمران شهری به‌ویژه در فضای پیراشهری است.

د) تقویت نهادهای واسط بین مدیریت شهر و ساکنین محله (به‌ویژه دفاتر تسهیلگری) با رویکرد ارتقای انسجام اجتماعی و اعتماد عمومی از ضرورت‌های اصلی اجتماع‌محوری در سطح محله است.

منابع

- احقر، منوچهر و ملک حسینی، عباس. ۱۳۹۸. *تحلیلی بر شاخص‌های برنامه‌ریزی محله محور در توسعه پایدار شهری مطالعه موردی: محله گلپا شهر همدان*. ۱۲(۴۷). صص ۱۰۷-۱۲۳.
- اقتصاد، علیرضا؛ اسماعیلی، رضا و محمدی، اصغر. ۱۴۰۱. *بررسی رابطه توانمندسازی بر ارتقای کیفیت زندگی شهروندان حاشیه‌نشین محله همت‌آباد اصفهان*. جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای. ۱۲(۴۳). صص ۱۷۹-۲۰۶.
- برزگر، صادق؛ دیوسالار، اسداله؛ فنی، زهره و صفرعلی‌زاده، اسماعیل. ۱۳۹۷. *تحلیل شاخص‌های پایداری کالبدی در شهرهای کوچک مطالعه موردی: شهرهای کوچک استان مازندران*. فصلنامه علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی. ۱۱(۶۱). صص ۱۶۱-۱۸۰.
- برک پور، ناصر؛ اسدی، ایرج و بصیرت، میثم. ۱۳۹۰. *گونه‌شناسی حریم و تجربیات جهانی برنامه‌ریزی و مدیریت آن*. دو ماهنامه شهرنگار. ۱۲(۵۶). صص ۱-۲۲.
- بزوی، خدارحم؛ کیانی، اکبر و صفرزائی، عبدالغنی. ۱۳۹۶. *ارزیابی راهبرد توانمندسازی حاشیه‌نشینان در بهسازی شهر زابل*. جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای. ۷(۲۳). صص ۱۲۷-۱۴۸.
- بهزادپور، محمد؛ کربلایی حسینی غیاثوند و منتظر، بهناز. ۱۳۹۸. *مطالعه تطبیقی مؤلفه‌های کالبدی پایداری اجتماعی در محلات قدیم و جدید شهری مطالعه موردی: شهر قدیم و جدید هشتگرد*. معماری و شهرسازی پایدار. ۷(۱). صص ۱۹۶-۱۷۷.
- پورطاهری، مهدی؛ سجاسی‌قیداری، حمدالله و صادقلو، طاهره. ۱۳۸۸. *سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی، با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی براساس تشابه به حل ایدئال فازی مطالعه موردی: دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خداآهنه*. نشریه پژوهش‌های روستایی. ۱۱(۱). صص ۱-۳۱.
- پورموسوی، موسی و معصومی، سلمان. ۱۳۸۹. *ساماندهی و توانمندسازی محله‌های آسیب‌پذیر با تأکید بر نقش مدیریت شهری*. شهرداری‌ها. ۱۱(۹۹). صص ۳۲-۴۰.
- دانشپور، سید عبدالهادی، صرافی، مظفر و آشنایی، تکتم. ۱۳۹۵. *تحولات پیراشهرنشینی در هاله کلان‌شهری تهران در دوره ۱۳۷۵-۱۳۸۵ خورشیدی به سوی توسعه‌ای سازنده یا گسترشی پراکنده*. دو فصلنامه دانشگاه هنر، ۸(۱۶). صص ۵-۳۴.

- داوودپور، زهره و نیک‌نیا، ملیحه. ۱۳۹۰. بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهری راهبردی به سوی دستیابی به ابعاد کالبدی توسعه پایدار شهری مطالعه موردی: بافت فرسوده کوی سجادیه. فصلنامه آمایش محیط. ۴(۱۵). صص ۳۱-۵۹.
- دفتر توسعه محله‌های شهیدان باهنر و بسکابادی. ۱۴۰۱. گزارش سند توسعه محله‌های شهید باهنر و شهید بسکابادی. سازمان عمران و بازآفرینی فضاهاى شهری شهرداری مشهد.
- راکعی بناب، ندا؛ حقیقتیان، منصور و جهانبخش، اسماعیل. ۱۳۹۶. تبیین جامعه‌شناختی پایداری اجتماعی در محلات تبریز. نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۸(۳۱). صص ۶۳-۸۲.
- رفیعی، مهران؛ خطیبی، سیدمحمدرضا و داودپور، زهره. ۱۳۹۹. تبیین مفهوم پیراشهری و عوامل مؤثر در ایجاد و توسعه آن. نشریه علمی باغ نظر. ۱۷(۹۲). ۲۹-۵۰.
- زنگنه، مهدی، بنی اسد، طیبه و خاوری، عاطفه. ۱۳۹۹. بررسی پایداری اجتماعی در شهرک‌های جدید نمونه موردی: شهرک مهرگان در مشهد. مطالعات ساختار و کارکرد شهری. ۷(۲۲). صص ۱۱۳-۱۲۹.
- شکری فیروزجاه، پری؛ دیوسالار، اسدالله و جهانی، امین. ۱۴۰۰. سنجش میزان پایداری اجتماعی در محلات ۲۲ گانه شهر بابلسر از منظر ساکنان. مطالعات ساختار و کارکرد شهری. ۸(۲۹). صص ۲۷-۴۸.
- صادقی، علیرضا، پناهی، نیلوفر و زارع، پریرسا. ۱۳۹۷. تبیین کیفیت‌های محیطی مؤثر بر مشارکت شهروندان در عرصه‌های عمومی شهری به‌عنوان بعد اجتماعی توسعه پایدار مورد پژوهی: شهر شیراز. نشریه معماری و شهرسازی پایدار. ۶(۲). ۱۷-۳۳.
- عزیزى، محمدمهدی. ۱۳۸۴. تحلیلی بر جایگاه و دگرگونی شاخص‌های مسکن شهری در ایران. نشریه هنرهای زیبا، ۲۳(۲۳). صص ۲۵-۳۴.
- عطایی، سیاوش؛ افراخته، حسن و جوان، فرهاد. ۱۴۰۰. سنجش پایداری عرصه‌های پیراشهری با تأکید بر نقش مدیریت روستایی مطالعه موردی: بخش کهریزک. مجله توسعه فضاهاى پیراشهری. ۳(۲). صص ۴۷-۶۶.
- فاضل‌نیا، غریب و نسیمی، حمیدرضا. ۱۴۰۰. ارزیابی وضعیت شهرگرایی در روستاهای پیراشهری مطالعه موردی: روستاهای پیرامون شهر داراب. دوفصلنامه جغرافیای اجتماعی شهری. ۱۸. صص ۱۷۴-۱۹۲.
- فرح‌بخش دقیق، رضا و محمدی، مریم. ۱۴۰۰. مروری بر اهمیت پایداری اجتماعی در برنامه‌ریزی راهبردی. نشریه هنر مدیریت سبز. ۱(۳). صص ۷-۲۳.
- کاظمیان، غلامرضا؛ ضیایی، محمود؛ امیری، مقصود و مرادی، حسین. ۱۳۹۷. ارائه الگویی برای مدیریت مناطق پیراشهری کلانشهر تهران مورد مطالعه: منطقه ۲۲. فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای). ۸(۲). صص ۳۸۷-۳۶۱.
- کربلایی حسینی غیاثوند، ابوالفضل و منتظر، بهناز. ارائه مدل تحلیلی به‌منظور شناخت و ارزیابی مؤلفه‌های کالبدی پایداری اجتماعی در مجموعه‌های فرهنگی معاصر با استفاده از روش تحلیل شبکه (ANP) مطالعه موردی: فرهنگسراهای شهر تهران. فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی. ۶(۴). ۱۱۳-۱۳۸.
- مافی، عزت‌الله و عبدالله زاده، مهدی. ۱۳۹۶. ارزیابی پایداری اجتماعی کلانشهر مشهد. نشریه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری. ۸(۱). صص ۶۵-۷۸.
- محسنی، رضاعلی. ۱۳۸۹. مسئله حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی با تأکید بر توانمندسازی آن مطالعه موردی: حاشیه‌نشینان شهر گرگان. فصلنامه جغرافیای انسانی. ۲(۴). صص ۱۳۳-۱۵۲.
- محکی، علی‌اصغر و همکاران. ۱۳۹۶. حکمروایی نوین شهری. تهران: انتشارات تپسا.

- مسلمی، آرمان؛ توکلی نیا، جمیله؛ فنی، زهره و رضویان، محمدتقی. ۱۴۰۱. پایداری اقتصادی در مناطق پیراشهری اسلامشهر. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱۴(۱). صص ۸۷-۱۰۶.
- موسوی، میر سعید و بدری بنام، نسیمه. ۱۳۹۲. بررسی شاخصه‌های پایداری در معماری مسکونی آذربایجان شرقی. نشریه معماری و شهرسازی پایدار. ۱۱(۱). صص ۲۳-۳۲.
- ناصری منش، علی؛ ایمانی، بهرام و خلیفه، ابراهیم. ۱۴۰۱. ارزیابی سطح پایداری کالبدی-فضایی سکونتگاه‌های پیراشهری مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان اردبیل. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱۴(۱). صص ۱۸۳-۲۰۰.
- نصرت پور، حدیث. ۱۳۹۷. بررسی راهکارهای توانمندسازی حاشیه‌نشینان روستایی شهر ایلام. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. رشته توسعه روستایی-توسعه کشاورزی. دانشکده کشاورزی دانشگاه ایلام.
- نظم فر، حسین؛ ویسیان، محمد و محمدی حمید، سمیه. ۱۳۹۷. بررسی و سنجش پایداری اجتماعی شهری با استفاده از مدل کوپراس و نرم‌افزار Lisrel مطالعه موردی: شهر اردبیل. نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۹(۳۳). صص ۳۳-۴۸.
- هادی زاده بزاز، مریم. ۱۳۸۲. حاشیه‌نشینی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان. مشهد: انتشارات شهرداری مشهد، چاپ اول.
- یعقوبی، عاطفه و رضاخانی، ژیللا. ۱۴۰۰. تحلیل پایداری اجتماعی مجتمع‌های مسکونی به کمک تکنیک سواراتاپسیس. نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران. ۱۲(۲). صص ۲۱۷-۲۳۴.
- Aleshinloye, K; Woosnam K & Ramkisson, H. 2021. **Antecedents and Outcomes of Resident Empowerment through Tourism**. First Published February 17, 2021 Research Article. <https://doi.org/10.1177/0047287521990437>
- Carrilho, J & Trindade, J. 2022. **Sustainability in Peri-Urban Informal Settlements: A Review**. Sustainability in Peri-Urban Informal Settlements: A Review. Sustainability. 2022, 14, 7591. <https://doi.org/10.3390/su14137591>.
- Gonzalez-Gaicia, S; Manteiga, R; Teresa Moreira, M & Feijoo, G. 2016. **Assessing the sustainability of Spanish cities considering environmental and socio-economic indicators**. Journal of Cleaner Production, 178: 599-610
- Jover J & Diaz-Parra, I. 2022. **Who is the city for? Over tourism, lifestyle migration and social sustainability**. An International Journal of Tourism Space, Place and Environment. Volume 24, 9-32.
- Janssen, C., Daamen, T.A. & Verdass, C. 2021. **Planning for Urban Social Sustainability: Towards a Human-Centred Operational Approach**. Sustainability, 13, 1-17.
- Marta, B. & Giulia, D. 2020. **Addressing Social Sustainability in Urban Regeneration Processes**. An Application of the Social Multi-Criteria Evaluation. Sustainability, 12, 1-20.
- Sanchez, G. 2022. **Community Participation and Empowerment in Informal Settlement Upgrading: A Case Study in Monterrey, Mexico**. Architecture, Urbanism and Building Sciences. Management in the Built Environment. 2022-06-14.
- Larimian, T & Sadeghi, A. 2019. **Measuring urban social sustainability: Scale development and validation**. Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science. Volume 48, Issue 4.